

NÁNÁSI LÁSZLÓ

Az első magyar jogász-akadémikus, Szlemenics Pál élete és munkássága (1783–1856)

„Feljegyzém Magyarok nemzeti jussait
Két nyelven: rómain, melyet az őseink
Kedveltek, s hazain, melyre jelen korunk
Mint kincsére hevül.”
(Szlemenics Pál: Önvizsgálásom, 1825)¹

A magyar jogtudomány századok óta tartó alakítása számos jeles alakhoz kötődik, akik munkásságukkal hozzájárultak e tudományterület létrejöttéhez és fejlődéséhez. E kiváló személyiségek közül a tanulmány a magyar nyelvű jogtudomány egyik megteremtőjének, pályafutása csúcán a Magyar Tudós Társaság első jogász tagjává választott Szlemenics Pálnak az életét és munkásságát idézi fel születésének 230. évfordulóján.

Származás, tanulmányok, pályakezdés

Szlemenics Pál 1783. január 22-én született Kecskeméten. Az apai ágon horvát eredetű, a XVIII. század elején Sopron vármegyéből idetelepült elődök a színmagyar város módos polgárai, a civisek közé tartoztak. A szíjjártómester apa, József és az édesanya, Ivitz Erzsébet gondot fordítottak gyermekük iskoláztatására, aki tanulmányait a piaristák 1716-tól szülővárosában működő iskolájában folytatta, az utolsó évet pedig e szerzetesrend pesti intézményében fejezte be, ahová szülei a német nyelv tanulására küldték. Ezt követően a váci egyházmegye papnövendékei közé lépett, ahol 1798–1800-ban bölcsészetet és hittudományt tanult.²

¹ Országos Széchényi Könyvtár (Oszk) kéziratára *Oct. Hung. 457. Szlemenics Pál versei* 7. p. A szerző 1808–56 között írt „*Versezetei*” szemléletesen fejezik ki gondolatait, felfogását.

² Az életrajzi adatok forrásai: Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára *Kecskemét város törvénytudományának iratai – Főbírói jegyzőkönyvek IV. 1518/a.* 1795. 6. 8. perirat szerint nagyapja Szlemenics József, nagyanyja Berkes Katalin volt, s apja vagyónát egy-egy belvárosi ház, kert és szőlős alkotta. Kecskeméti Római Katolikus Főplébánia *1783. évi keresztes anyakönyv 4. kötet* 568. p.; Kecskeméti Piarista Gimnázium *Catalogi Scholasticae Juventutis 1793–97. évi bejegyzései*; OSZK kéziratára *5859. Szlemenics Pál önéletrajzi feljegyzései 1850. december 26.* (német); *Újabb kori ismeretek tára* 6. kötet, Pest, 1855.

Szlemenics azonban nem érzett elhivatottságot az egyházi pályához, ezért a pesti egyetem jogi karán folytatta tanulmányait 1801–04-ben. Itt engedélyt kapott arra, hogy az I. és II. éves tárgyakat egyidőben hallgathassa, azzal a feltétellel, ha mindkét év tárgyaiból a vizsgákat „jó sikerrel” állja ki.³ Az I–II. évek anyagát a természet-, az általános állam- és nemzetközi, a római, valamint a büntetőjog adta, míg a III. és IV. tanévet a magyar köz- és magánjog, az egyházjog, a „politia és camerális tudomány” (*közigazgatási és pénzügyi ismeretek*), továbbá a statisztika töltötte ki.⁴ Hallgatóként nagy hatással volt rá korának jelentős magánjogász professzora, Kelemen Imre, de a jogi előadások mellett a bölcsészkaron is hallgatta a magyar nyelvtudomány úttörőjét, Révai Miklóst. Szlemenics tanulmányai mellett gyakorlati ismeretek szerzése érdekében a kor legfelsőbb bíróságának, a Curianak egyik tagozatát alkotó pesti királyi táblán jegyzőként is tevékenykedett. Tanulmányai során a korabeli tudományossághoz és jogélethez szükséges latin nyelvet tökéletesen elsajátította.

Az egyetemi évek alatt szerzett ismeretei megerősítették elhatározását, amelyet professzorai is bátorítottak, hogy az oktatásban tevékenykedjen. Így tanulmányai befejeztével a Kassai Királyi Akadémia politika (*közigazgatási*) tanszékére pályázott. Ennek sikertelensége után Esterházy Ferenc gróf Moson vármegyei főispán titkára és fiainak oktatója lett. A főúri család alapvetően Bécsben tartózkodott, így Szlemenicsnek módja volt arra, hogy itt is joggyakorlatot folytasson 1806–09 között a cancellárián. A bécsi tartózkodás eredményeként a német nyelv ismeretének is teljes birtokába jutott.

Szlemenics életének alapvető változására 1809. novemberén 10-én került sor, amikor pályázata alapján kinevezést nyert az 1784 óta működő Pozsonyi Királyi Akadémia jogi karának hazai magánjog és büntetőjog tanszékére rendes tanárnak. Állását elnyerve, előbb saját képzettségét teljesítette ki: 1810-ben ügyvédi vizsgát tett a Királyi Táblán, majd a megszabott vizsgák és szigorlatok után 1811-ben a pesti egyetem doktorrá avatta. Értekezését „Assertationes ex universa jurisprudentia et scientiis politicis” (*Állítások az egyetemes jog- és igazgatás-tudományból*) címmel írta meg.⁵

A történelmi korszak

Szlemenics Pál életútjának kialakulására és kibontakozására a magyar történelemben alapvető változásokat hozó időszakban, a nemzeti ébredés és a reform korában került sor, amelynek alapvető eszköze és célja a nyelv volt.

305–306. pp.; FERENCZY JAKAB – DANIELIK JÓZSEF: *Magyar írók – Életrajz gyűjtemény*, Pest, 1856. 560–563. pp.; PAULER TIVADAR: *Emlékbeszéd Szlemenics Pál tag, jogtörténész felett* Akadémiai Értesítő 1858/III. 101–120. pp.; PAULER TIVADAR: *Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez*, Budapest, 1878. 134–157. pp.; ORTVAY TIVADAR: *Száz év egy hazai főiskola életéből – A pozsonyi kir. akadémiának 1784-től 1884-ig való fennállása alkalmából*, Budapest, 1884. 128. p.; PISZTORY MÓR: *Emlékbeszéd Szlemenics Pál felett*, Pozsony, 1885. 1–15. p.; ECKHART FERENC: *A Jog- és Allamtudományi Kar története 1676–1935*, Budapest, 1936. 271., 286. pp.

³ PAULER TIVADAR: *A budapesti magyar kir. tudomány-egyetem története*, Budapest, 1880. 343. pp.

⁴ ECKHART 160. p.

⁵ *Assertationes ex universa jurisprudentia et scientiis politicis, quas pro doctorali laurea suscepit Paulus Szlemenics*, Pest, 1811.

A II. József-i abszolút uralommal szembeni nemesi ellenállás folyamánként az uralkodó halála utáni 1790–91. évi országgyűlésen sor került a rendi alkotmányosság helyreállítására. A nemzetté válás útján az ekkor hozott XVI. törvénycikk leszögezte, hogy a közügyek intézésére idegen nyelv ne használtassék, a magyarra pedig külön súlyt kell fektetni az oktatásban. Az 1792:VII. törvénycikk kimondta, hogy a jövőben csak olyan személyek nyerhetnek közhivatalt, akik a hazai nyelv ismeretét igazolni tudják. Később az 1805:IV. törvénycikk megállapította, miszerint az országgyűlésen a latin mellett a magyar is használható, a törvényhatóságok (pl. vármegyék, kiváltságos kerületek) pedig a magasabb szervekkel (pl. Helytartótanács, Kancellária, Curia) való érintkezésben és törvénykezésükben alkalmazhatják azt.⁶

A nyelv fejlődésének és a nemzeti reformpolitika kibontakozásának eredményeként a magyar egyre inkább elnyerte helyét a hivatalos életben. Így egy nemzedékkel később a teljes jogúsághoz hozzájárult az 1836:III. törvénycikk, amely kimondta a magyar nyelvű törvényhozás elsődlegességét, továbbá azt, hogy a Curia mindkét tagozatán (Királyi Tábla, Hétszemélyes Tábla) az eljárások magyarul folyjanak, az ítéletek pedig így íródjanak. A magyar diadalát végül az 1844:II. törvénycikk jelentette, amely a törvényhozás, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás hivatalos nyelvévé tette.

Ezeknek a törvényi előírásoknak a gyakorlatba való átmenetele azonban hosszabb időt vett igénybe, hatályosulásuk függött az uralkodói udvar és a magyar rendek erőviszonyától. Erre a kapcsolatra hatott az I. Ferenc-i kormányzat azon megoldása, hogy az egész Habsburg Birodalmat egy jól kiépített, az uralkodó személyes kívánalmai szerint működő titkosrendőri hálózat fonta át, amelynek szervezetét a rendőrségi és cenzúra hivatal (Polizei- und Zensurstelle) adta. Ennek ügynökei a fennálló államrend elleni vagy annak vélt megnyilvánulásokról, a nemzeti törekvésekről folyamatos tájékoztatást adtak. A hírbe kerültekre a következmények különbözőek voltak, de a bizalmatlanság légkörében az egyes állaspályázatok elnyerésénél, valamely tisztségre jelölések elbírálásánál különös súllyal esett latba a titkosrendőrség véleménye.⁷

Az országgyűlések által elfogadott törvények érvényesülése attól a gyakorlati korlától is függött, hogy „perlekedésünk és jogszolgáltatásunk addig s azon időben csak latin nyelven tanult és ismert elvont jogi formában és műnyelvezeten alapulván: a művelt klasszikus latin jogi műnyelvet a mi (általánosan nem is ismert) különben is csekély szókészletű nemzeti műnyelvünkkel helyettesíteni már nem is oly egyszerű és könnyű feladat vala”.⁸

E korlátok ellenére a reformpolitikában megfogalmazott, s törvénybe iktatott kívánalmak teljesülése megindult. A magyar alkotmányosság bástyáiként szereplő várme-

⁶ A hivatkozott törvények forrása a POMOGYI LÁSZLÓ (szerk.): *Corpus Juris Hungarici – A törvényekbe zárt történelem* CD, KJK-Kerszöv 2000. január 1.

⁷ I. VÖRÖS KÁROLY: *Abszolutizmus és rendiség konfliktusának kiújulása (1812–1830)*. in: MÉREI GYULA (főszerk.): *Magyarország története 1790–1848*, Budapest 1980 622–623. pp.; Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Mol) Bécsi Levéltári Delegáció *Österreichisches Staatsarchiv Minister Kolowrat Akten* 435/1830, 2235/1833. szerint éveken át az uralkodó határozta meg a Szlemenicssel szembeni figyelés feladatait.

⁸ BAKOS GÁBOR: *A magyar jogi műnyelv kérdéséhez*, Budapest, 1880. 11–12. pp.

gyék egy része magyar nyelvű kiadványokat jelentetett meg, amelyek a hivatali élet és a jogalkalmazás számára készültek segédletként.⁹

A XVIII–XIX. század fordulójától kibontakozó hazai jogtudományra nem tudott támaszkodni a magyar nyelvű jogalkotás és jogalkalmazás, mert irodalom eseti kivételektől eltekintve csak latinul létezett.¹⁰ Az ekkori egyetemi, jogakadémiai tanárok – pl. Kelemen Imre, Markovics Mátyás, Vuchetich Mátyás, Kövy Sándor – számára magától értetődő volt, hogy előadásait latinul tartás és e nyelven írják műveiket. E munkák tartalmilag a rendi Magyarország többszázados jogának értelmezésével, magyarázatával foglalkoztak, s majd csak a reformkorban bukkant fel a jogrendszer modernizálásának igénye.¹¹

⁹ Pl. *A Magyar Nyelvről a polgári és peres dolgok folytatásában, De usu Linguae Hungaricae in publicis negotiis.* Pest, 1806.; OTTLIK DÁNIEL: *A tisztbéli írás módjának saját szavai Pest, Pilis és Solt vármegyéknek rendelkezéseiből* Pest, 1806. (1807, 1826); PERETSZENYI NAGY LÁSZLÓ: *Értekezés azon deákból magyar nyelvre fordított szavak iránt, melyek az egyházi és világi hivataloknak, valamint a kormány, törvény, és bíráló-székeknél előfordult állapotoknak honnyi szóejtéssel való szervezését tárgyozzák.* Nagyvárad, 1806; *Tiszti szótár, melyet N. Zala vármegyének ezen tárgyra nézve kirendelt deputatiója készített és 1807dik esztendőben Boldog Aszszony havának 26dikán tartott közgyülekezete jóvá hagyott.* Bécs, 1807; *Tiszti szótár, melyet t. n. Baranya vármegyének kiküldetett tagzatja t. n. Pest vármegye által közölt tisztbéli írásmódjának saját szavain felül, bővítés végett készített Pécsen 1806. esztendőben,* Pécs, 1807; PÁPAY SÁMUEL: *Észrevételek a magyar nyelvnek a polgári igazgatásra, és törvénykezésre való alkalmaztatásáról; melyeket a haza eleibe terjeszt Veszprém vármegye.* Veszprém, 1807.

¹⁰ Az első ismert magyar nyelvű jogi könyv a *Magyar decretum, kyt Weres Balas a deakbol, tudni illyk a Werbewczy Istvan Decretomabol, melyet Tripartitonnak neweznek, magyarra fordítot, Vadnak továbbá ez Decretomnak előtte egy nehany iroth articulusok; kyket azon Veres Balas a regi kiralyok Decretomibol törwynhez valo ieles dolgokat ky szedegeteth.* Debrecen, 1565. A Hármaskönyv magyar nyelvű kiadásai pl. *Decretum, az az Magyar és Erdely országnac törvény könyue Heltai Gaspartal wyonnan meg nyomtatott.* Kolozsvár, 1571; *Decretum Latino-Hungaricum, juris consuetudinarij incltyi regni Hungariae et Transylvaniae, az az: Magyar es Erdely országnac törvény könyve, Verböci Istvan által iratott 1514. esztend., mostan deakul és magyarul egy szép hasznos regestrommal egyetemben újobban ki-botsátatott.* Lőcse, 1660; *Opus tripartitum juris consuetudinarii incltyi Regni Hungariae Decretum Latino-Hungaricum: juris consvetudinarii incltyi regni Hungariae et Transylvaniae, az-az Magyar, és Erdély országnac törvény-könyve.* Csíksomlyó, 1745. KITONICH JÁNOS: *Directio Methodica Processus Judiciarii incltyi Regni Hungariae* (Nagyszombat, 1619) című, az addigi eljárási jogot összefoglaló művét lefordította KÁSZONI JÁNOS: *Rövid igazgatás a Nemes Magyar Országnac és hozzá tartozó Részeknek szokott Törvény folyásiról,* Gyulafehérvár, 1647. Lőcse, 1650. Sajátos kiadvány volt *Verböci István törvény könyvének compendiuma, mely közönséges magyar-versekre formáltatván iratott, és ki-adatott Homorod Sz. Pali N. Ferencz által,* Kolozsvár, 1701. A XVIII. század végétől jelent meg néhány magyar nyelvű kiadvány, pl. II. József kódexének fordításai: *Közönséges törvény a vétkekről és azoknak büntetésekről.* Pest, 1787.; *Közönséges polgári törvény könyv.* Pest, 1789.; CHÁZÁR ANDRÁS: *Törvény-rend, melyinek Magyar és ahhoz tartozó országok törvény és ítélő székeinek szabotott.* Kassa, 1789; DIENES SÁMUEL: *A báró Martini természet törvényéről való állításainak magyarázatja.* Bécs, 1792; NÁNÁSY BENJÁMIN: *Testamentom a magyarországi törvények szerint.* Pest, 1798; NÁNÁSY BENJÁMIN: *A magyar polgárnac törvény szerént való rendes örökösse.* Pest, 1799; KÖVY SÁNDOR: *A magyar törvénynek rövid summája – a gyermekek számára.* Pozsony, 1798; GEORCH ILLÉS: *Honny törvény I–IV. kötet.* Pozsony, Pest 1804–09; Kelemen Imre munkáját lefordította CZÖVEK ISTVÁN: *Magyar hazai polgári magános törvényről irt tanítások 1–3. kötet.* Pest, 1822.

¹¹ Pl. KELEMEN IMRE: *Institutiones juris Hungarici privati I–III. (A magyar magánjog rendszere.)* Buda, 1818 műve a hagyományos magyar magánjogot írta le a *De personis, De rebus, De actionibus (A személyekről, A dolgokról, A keresetekről)* kötetekkel. VUCHETICH MÁTYÁS: *Institutiones iuris criminalis hungarici in usum academiaram regni Hungariae.* Buda, 1819 munkájában a hazai büntetőjogot dolgozta fel, de a latin nyelvű műnek hatása nem volt a gyakorlati jogéletre. A munkát majd kétszáz évvel később KIRÁLY TIBOR fordította le *A magyar büntetőjog rendszere Magyarország felsőiskoláinak használatára, Elméleti büntetőjog (anyagi jog), illetve Gyakorlati büntetőjog (eljárási jog)* címmel. Budapest, 2010. 2007. A reformkorban

A korabeli jogi oktatás

Szlemenics Pál működési helye, az egykori klarissza kolostorban elhelyezett Pozsonyi Királyi Akadémia kétkarú (jogi, bölcsészeti) felsőfokú intézet volt, ahol az oktatás kereteit és tartalmát az 1806-ban kiadott Ratio Educationis határozta meg: ez alapján a képzés „egy külön rendszeresített önálló tudományos cursus” volt, amely előkészített az egyetemre, a magasabb tudományos életre, s ezeken túl hivatalviselésre képesített.¹²

Az itteni jogi tanulmányok 1. félévében a hallgatók tanultak statisztikát, észjogot (jus naturae), a 2-ban bányajogot, nemzetközi és általános államjogot (jus publicum universale et gentium), magyar közjogot, a 3-ban hazai és egyetemes jogtörténetet, politikai és kamarai tudományokat, míg a 4-ben váltó- és kereskedelmi jogot, magyar magán-, s fenyítő jogot, valamint tiszti írásmódot. Minden félévben oktatták a magyar nyelvet és irodalmat, továbbá rendkívüli tárgyként a görögöt.¹³

A tanárok tisztos javadalmazást kaptak: fizetést, lak- és vizsgapénzt, részesültek a tandíjból, jogosultak voltak útiköltség-térítésre, segélyekre, jutalmakra, nyugdíjra, továbbá előléptetési illetékre szolgálati idejük alapján, mint a kar seniora, proseniora.¹⁴

A tanulmányi intézmények nyelve a latin volt mind működésükben, mind az oktatásban. Ebben csak az 1844:II. törvénycikket követően állt be változás: az ezév július 24-én kelt legfelsőbb rendelet a magyar használatát rendelte el – a horvát területek kivételével – az összes tanintézetnél. Ennek következtében e nyelven kellett tanítani a hazai magánjog, a kereskedelmi és váltójog, a tiszti írásmód, a statisztika, valamint a politikai és kamarai tudományok tárgyait. A büntető- és a bányajogot illetően viszont a rendelet arra az álláspontra helyezkedett, hogy e tárgyakat majd csak akkor szükséges a hazai nyelven oktatni, ha az e tárgyban kidolgozott kódexek magyarul törvénybe iktattatnak.¹⁵

A jogi oktatásban a latin fentiekén túli részleges fennmaradását biztosította, hogy az ország egyetlen egyetemén, Pesten a doktori vizsgákat továbbra is e nyelven kellett letenni, míg az értekezését a jelentkező maga választhatta meg. Csak a forradalom után, 1848. március 28-án kibocsátott helytartótanácsi rendelet engedte meg a felsőoktatási intézményekben minden tárgy magyar nyelven való előadását.¹⁶

Az ember

Ezen nyelvi, jogi és tudományos keretek között kezdte meg, majd bontotta ki pályáját Szlemenics Pál, aki pozsonyi akadémiai kinevezése után indult el azon a hosszú oktatói,

a jogrendszer modernizálásának igényét talán legjellemzőbben SZALAY LÁSZLÓ művei fogalmazták meg, pl. *Publicistai dolgozatok I–II.*, Pest, 1847.

¹² ORTVAY 1884 7, 27–28. pp.

¹³ ORTVAY 1884, 30. p.; *A magyar királyi jogakadémiák és joglyceumok története*, Pest 1873

¹⁴ ORTVAY 1884, 204. p

¹⁵ ORTVAY 1884, 222–226. pp. A rendelet kibocsátásakor küszöbön állt büntetőjogunk modern anyagi, eljárás- és végrehajtási jogát létrehozó kódexek megalkotása. Ezek ügye viszont 1844 őszén elvérzett az Országgyűlés Alsó-, illetve Felsőtáblájának ellentétei miatt: I. FAYER LÁSZLÓ: *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye IV. kötet*. Budapest, 1902. 183. p., NÁNÁSI LÁSZLÓ: *Az államiügyszéség gondolatának megjelenése a reformkorban* Jogtörténeti Szemle 2010/1. 52. pp.

¹⁶ ORTVAY 1884, 226–227. pp.

s tudományos pályán, amelyen a korszak meghatározó jelentőségű jogtanárává és tudósává vált. Képzettségei birtokában nyelveket tudó, a hazai jogot kiválóan ismerő, a múlt iránt érdeklődő, a magyar nemzeti ügyet szolgálni kívánó, az oktatás iránt elkötelezett emberként látott teendőihez Pozsonyban, ahol végleg meggyökerezett.

Munkásságának biztos hátterét jelentette családja. A Wilflingseder Mária Annával kötött házasságából több gyermek született.¹⁷ Szlemenicsnek családjához fűződő viszonyát „Versezetei” világítják meg: annak tagjait szerette, gyermekeivel, majd unokáival bensőséges viszonyt ápolt. Felesége nagy befolyást gyakorolt rá, s ezt a kapcsolatot a titkosrendőri jelentések többször kiemelték. Ezentúl az ügynökök intrikus személyiségű, pazarló, kacér, nem jó hírű nőnek tüntették fel az asszonyt. Szlemenicsnek élete társához fűződő viszonyát szépen fejezi ki annak halálakor írott verse, „Elfelejtethetlen nőmnek emlékére 1853ik évi Mártius 30ik éjszakán” címmel:

„Volt nekem egy szeretőm, volt egy hó lelki barátném,
Titkaimat hú kebelébe tevém.
Homlokomat felhők ha boríták, ő kideríté,
Osztani gondjaimat, s búmat elűzni tudá.
Eddigi napjaimat könnyű vala élnem,
Ő készíté mind arra mi kelle, elő.
Nincsen már szeretőm, hó lelki barátném,
Titkaimat kinek én hú kebelébe tegyem.
Elragadá ezen őrangyal a durva halál; de
Csalta magát, síron túlrul is őrizni fog.”¹⁸

Szlemenics Pál – mint a tudomány és oktatás embere – saját tevékenységét illetően öntudattal vallotta, miszerint „szerényebben ítélek ugyan önmagamról, mintsem hogy munkáimnak mindenek általi dicséretét követelném; de megvallom, olly könnyelmű sem vagyok, hogy azon dicséretet is, mellyre azokat dologhoz értő férfiak méltaták, a közönség előtt gyanúba vétetni vagy azokat be nem bizonyított hiányokkal vádoltatni egykedvűleg venném”. Professzori működését illetően büszkeséggel töltötte el, hogy volt hallgatói „hazám minden részeiben fénylenek, a kiket ezrenként nevelék nékie oszlopul”.¹⁹

A pozsonyi professzor társasági ember is volt, s kapcsolatot tartott – különösen akadémikussá választása után – a magyar szellemi elit számos tagjával. A Magyar Tudós Társaság tagjaként Szlemenics rendszeresen utazott a fejlődő Pestre. Mint a korszak megbecsült jogtudósa látogatásai alkalmával megfordult a korabeli társasági élet központjában, a kulturális kapcsolatok kulcsalakjának, Fáy Andrásnak a pesti házában is, ami találkozó helyet biztosított a reformkor kiválóságai (pl. Vörösmarty Mihály, Ber-

¹⁷ OSZK kéziratára *Versezetei* szerint gyermekei voltak: Ferdinánd, Szerafina, Móric, Mária, Imre, József, míg nemesi oklevelében 1839-ben Móric, Imre, József, Franciska, Mária szerepel, MOL A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár *Libri regii 66. kötet, 757–759. pp.*

¹⁸ MOL Bécsi Levéltári Delegáció *Minister Kolowrat Akten 932/1832, 2235/1833.*, OSZK Kéziratára *Versezetei*, 40. p.

¹⁹ SZLEMENICS: *Felszólítás Kunoss urhoz Századunk 1838/16.* 120. p. (1838a), OSZK Kéziratára *Versezetei*, 7. p.

zsenyi Dániel, Szigligeti Ede) számára. Vendéglátója tevékenységét 1841-ben akként méltatta annak emlékkönyvében, hogy „mellyért vívsz, szent ügy, nagy czél, a nemzeti jólét. A késő maradék áldani fogja porod”.²⁰

Szlemenics többször pihent a reformkorban kedvelté váló Balatonnál, ahol füredi élményeit megörökítette verseiben. Az 1837-ből származó méltatása szerint a tónál „éltetem át e nyár gyönyöreit”.²¹

Oktatói és tudományos munkásság

Amikor a kezdő jogtanár megkezdte működését, akkor mostohák voltak az oktatás és a tudomány művelésének feltételei: nem léteztek tankönyvek, hiányzott a szakirodalom. E körülményre Szlemenics egy későbbi műve előszavában akként emlékezett, hogy a „pozsoni akadémiának, melyben működni életem feladata lön, sem célomra szolgálható könyvtára, sem kéziratgyűjteménye nem lévén”. Így nagy nehézségekkel kellett megküzdenie pályája kezdetén, de amelyekkel megbirkózott felkészültsége, munkabírása és a hallgatókkal kialakított jó kapcsolata révén.²²

Az oktatás során a diákság kislétszámú volt, pl. 1820-as adat szerint a pozsonyi akadémia 154 első- és másodéves joghallgatóval bírt. A tanulók az egész országból kerültek a városba, s mint Szlemenics megfogalmazta:

„Kárpát bérceitől Dráva vidékeig
Elterjedt hitelem, s a fiatal Magyar
Tódul, ős födelét hagyva, lakom felé,
Véren nyert jogait hallani voltaként.”

Már a nyugalomba vonulása után, 1851-ben minden tanítványának nevét betűrendbe foglalva ki is számolta, hogy 1810 óta 2970 fő tanulta tőle a magyar jogot.²³

A kislétszámú ifjúság megadta a lehetőséget a tanár és a diákok közötti közvetlen kapcsolat kialakítására. Szlemenics előadásaival megfogta a hallgatóság figyelmét, akikkel szívélyes jó viszonyban volt. A titkosrendőrség Szlemeniccsel kapcsolatban ezt ki is emelte, miszerint magatartásában „kevésbé illendő és tekintélyes, hogy hallgatóival családias kapcsolatban áll”.²⁴

²⁰ KABA ESZTER: *Fáy András baráti társasága – A reformkori Pest egyik társaséleti központja*. Budapesti Negyed 2004. tél 246. p.; OSZK Kézirattára *Versezetei* Fáy András emlékkönyvébe 1841

²¹ OSZK Kézirattára *Versezetei*: Első találkozás I. M-al a füredi savanyúkútnál, Társalgás Füreden 1837, Válasz Z. I. levelére 1838.

²² SZLEMENICS: *Magyar törvények történetirata rövid vázolatban*, Pozsony 1845 2. p. A pesti egyetemen sem volt jobb a helyzet, pl. a hazai jogot előadó tanárnak még a törvénygyűjtemény, a Corpus Juris Hungarici sem állt rendelkezésére, l. ECKHART 326. p.

²³ SZLEMENICS: *A Pozsonyi Királyi Akadémiában tanuló ifjúság 1820-dik esztendőben*. Tudományos Gyűjtemény 1820/IV. 124. p., OSZK Kézirattára *Versezetei*, 7. p.: Önvigasztalásom, PISZTORY 13. p.

²⁴ MOL Bécsi Levéltári Delegáció *Minister Kolowrat Akten* 932/1832: „zu wenig Anstand und Würde in seinem Benehmen besitzen, mit den Studirenden in zu familiären Verbindungen stehen”. A 2235/1833. jelentés a tanítványai iránti pártossággal gyanúsította Szlemenicset.

A diákok szerették professzorukat, amelynek hozzá intézett üdvözléseikben hangot is adtak: ezek kiemelték, hogy „tettei hirdetik Őt”, hiszen „mint bölcs vezető fáradoz, izzad, hevül” annak érdekében „polgárt, hogy adhasson a Hazának”. A hallgatók értékelték „gyakran tapasztalt jó Atyai szívét”, azt, hogy „nyelvünkön ír, mert hív hazai szívet nyert”, és így „édesb nyelven érthetik” a „buzogányos Apák által szabott törvényt”, amelynek elsajátításában bölcs útmutatásokkal segített nekik. A kor stílusának megfelelő gondolat szerint „örülhetsz Hunnia gyermeke, méltán, ki hallál egy Szlemenicset, de borulva is kérd, hogy ne szűnjék önteni beléd tudománya árjait”. Évtizedek múltán a hajdani diák mint szeretve tisztelt tanítójukról beszélt Szlemenicsről, akinek „örök hálával említendő oktatása alatt” tanulták a jogot.²⁵

Ő is szerette diákjait, amelyet visszavonulása után 1855-ben „Előszó az egykori tanítványaim névlajstromához” címzett versében úgy fejezett ki, hogy oktatói évtizedeit „tisztelve töletek s szeretve mint atya és hű barát” élte.²⁶

Szlemenics életét őszinte odaadással a jogi oktatás ügyének szentelte. Még az a vélemény is, amelyik bírálta műveit, elismerte, hogy „nem tagadhatni ... mint oktató Pozsonyban ... sok jeles jognövendéket képezett”.²⁷

Professzorként előadásait a hagyományos magyar jog alapján tartotta, újítás gondolata azokban nem merült fel. E többszázéves eredetű, a nemesi érdekeket tükröző jogrendszer magyarázata során a hangsúlyt az uralkodó tiszteletben tartásával a rendi jogokra helyezte a királyi érdekekkel szemben. Különbösen soha nem vonta kétségbe a rendek és az uralkodó kapcsolatát, mert mint írta:

„Ha királyt és nemzetet,
bizodalom egyesít
s közjó érzés lelkesít
Hazára a sors nevet.
Király sérthetlen szaván
A nemzet hív hódolatán
Nyugszik szabad nép drága
Nemzeti boldogsága.”

²⁵ KOVACSÓCZY MIHÁLY: *Sonettek melyeket Szlemenics Pál urnak tiszteleték zálogául ajánlottak hálaadó tanítványi neve innepére*. Pozsony, 1820, PAUR JÁNOS: *Név-Napi Ünneplés Tekéntetes Szlemenics Pál urnak, a Törvények Doctorának, s a magyar polgári s fenyítő Törvénynek a Pozsonyi Fő-oskolákban Királyi s rendszerint való Tanítójának*. Pozsony, 1828. KÖVES-LIGETHI ROMÁN FERENC: *Dana, mely által tekéntetes és tudós Szlemenics Pál urnak a Pozsonyi Királyi Fő Oskolában a polgári magyar törvény királyi tanítójának, midőn Bóldog Asszony hava huszon ötödikén neve napját ünneplné, érzéseiket nyilatkoztatják hálaadatos Tanítványai*, Pozsony 1825, *Névnapi üdvözlés tekintetes tudós Szlemenics Pál úr törvény doktora, a Pozsonyi Akadémiában a közönséges és fenyítő törvényszéki polgári magyar törvénynek kir. rendes tanítója, a törvény-kárnak pro-seniora, tek. Pozsony vármegyének táblabírája, mind a két törvényszéknek hites ügyésze tiszteletére a második évi törvénytanulóktól*, Pozsony 1829, *Tisztelet oltárja, mely Szlemenics Pál urnak, midőn neve napját ünneplné, tanuló társai nevében szenteltetett Kaiser József törvény tanuló által*. Pozsony, 1829. ZSOLDOS IGNÁC: *Emlékbeszéd Kossovich Károly rendes tag felett Magyar Tudós Társaság Évkönyvei VI. kötet*, Buda, 1845 34. p.

²⁶ OSZK Kézirattára *Verszetek* 54. p., PISZTORY 13. p.

²⁷ *A magyar magányos magánjog commentatorainak szellemi characteristicája*. Századunk 1838/79., 641. p.

A magyar rendi dualizmust plasztikusan ábrázoló, a hagyományos nemesi közjogi felfogásnak megfelelő megállapítása szerint az uralkodó és az ország kapcsolatában a

„Magyar nemzet királyát
Félistenként imádjja.
Ha az épen fenntartja
Ősi szép szabadságát.”²⁸

Szlemenics mérsékelt oktatói és tudományos nézetei ellenére egy idő elteltével mégis a titkosrendőrség látókörébe került. A pozsonyi professzor 1825-től kezdődően I. Ferenc haláláig folyamatos megfigyelés alatt állott, amelynek következményei több esetben hátrányosak voltak rá nézve. A vele kapcsolatos nem bizonyított híradások szerint részese volt szabadkőműves összejöveteleknek, amely állítás a ferenci korszakban nem jó fényt vetett az érintettre. A tevékenységét éveken át szemmel tartó titkosrendőrségi jelentés egyébként általánosságban azt a véleményt alkotta róla, hogy „tudományosan képzett, a szakterületén tökéletesen kiművelt, alapos törvényismerettel bíró és tartalmas előadásokat tartó kiváló professzor”.²⁹

Szlemenics Pál az oktatásban az elméleten túl a gyakorlati ismereteknek is teret adott: könyveiben iratmintákat közölt, magánjogi munkái végén gyakorló példákat hozott fel a hallgatók okulására. Tanítványaival vitaköröket szervezett, ahol a jurátusoknak módjuk volt nézeteik kifejtésére. A gyakorlati oktatáshoz tartozott, hogy a tisztí írásmód tanítása során a jogalkalmazáshoz nélkülözhetetlen fogalmazási, iratszerkesztési ismereteket is átadta hallgatóinak. Ennek érdekében 1825-ben „Principia stili curialis politici, prout in Academica Regia Posoni proposita sunt” (*A hivatali stílus elvei a Pozsonyi Királyi Akadémia tanítása szerint*) címmel tanulmányi jegyzetet írt, majd 1845-re elkészítette e gyakorlati tárgy magyar nyelvű változatát „Magyarhoni politikai tisztí írásmódtana” címmel.³⁰

Szlemenics működése során nem várta a megoldást a tapasztalt hiányosságokra, hanem maga készített olyan műveket, amelyekkel megalapozta az oktatás anyagát, s ezekkel egyúttal hozzájárult a hazai jogtudomány formálódásához.

Első – latin és magyar nyelvű – írásaival bekapcsolódott a volt professzora, Kelemen Imre és a korszak másik kiemelkedő jogtudósa, a sárospataki akadémia tanára, Kövy Sándor közötti vitába, hajdani oktatója mellett foglalván állást. Ezen írásai részint az 1817-ben Pesten megindult első magyar nyelvű tudományos folyóiratban, a Tudományos Gyűjteményben jelentek meg, részint önálló műként láttak napvilágot. Ezt a vitát és benne Szlemenics írásait a későbbiekben – a XIX. század második felének nagytekintélyű jogtudósa – Pauler Tivadar úgy értékelte, hogy az „nem tartozott tudományos

²⁸ OSZK Kézirattára *Versezetei* 13. p. V. Ferdinánd koronázatásakor

²⁹ MOL Bécsi Levéltári Delegáció *Minister Kolowrat Akten* 435/1830. Az 1833. október 26-án kelt 2235/1833. rendőrfőnöki előterjesztés szerint Szlemenics „ein wissenschaftlich gebildeter, seinem Fache vollkommen gewachsener, sich durch gründliche Gesetzkentniß und gehaltvollen Vortrag auszeichnender Professor anerkannt”.

³⁰ *Magyar polgári törvényből kiszemelt Állitmányok, melyek felett Szlemenics Pál előterjesztései után a pozsonyi akadémiában 1845-ik július havában nyilvánosan vitakoztak*, Pozsony 1845; OSZK Kézirattára Oct. Lat. 517.; PAULER 1878, 153. p.

tekintetben a meddők közé, mert több nevezetes tárgyaira hazai magánjogunknak világhosságot derített”.³¹

Ekkoriban egy nyelvi munkát is készített: 1816-ban Bécsben jelent meg Farkas János német nyelvűek számára írt, 1771-ben kiadott magyar nyelvtanának általa átdolgozott és kibővített kilencedik kiadása.³²

Szlemenics kezdeti műveinek nagy jelentőségű csoportját azok az írásai jelentették, amelyekkel a megfelelő tankönyvek hiányán próbált segíteni.

Elsőként az „Opusculum iuris criminalis hungarici” (*A magyar büntetőjog művecskéje*) című munkáját írta meg, amelyet a Helytartótanács véleményezésre megküldött a pesti egyetemnek. A jogi kar professzora, Vuchetich Mátyás által 1816-ban adott vélemény azonban lesújtó volt, amelyben mind formai, mind tartalmi okokból alkalmatlannak minősítette a művet, mert mint írta, az „sem áttekinthetőséggel, sem tárgybeli változottsággal és bőséggel, sem bölcsességével, sem előkelő írásmóddal nem ajánlja magát”.³³

Szlemenics Pálnak nem szegte kedvét az elutasítás, hamarosan mindkét oktatott területén egy-egy könyvet jelentetett meg. A megbírált munkáját átdolgozva 1817-ben kiadta az „Elementa juris criminalis hungarici” (*Magyar büntetőjogi alapismeretek*), illetve 1819-ben az „Elementa juris hungarici civilis privati” (*Magyar polgári magánjogi alapismeretek*) című műveit. Ezek elkészítésének okát – mint magánjogi műve előszavában írta – az oktatás során tapasztalt azon körülményben jelölte meg, hogy hallgatói egy része nem volt képes – „részben a kéz lassúsága, részben a szív gyengesége miatt” – nyomon követni, jegyzetelni előadásait. Emiatt a tanulásra fordítandó idejük rovására kénytelenek azt másoktól lemásolni vagy nagy költséggel saját részükre leíratni: ezért a joghallgató ifjúság ilyen problémáinak kiközösítésére, felkészülésük elősegítésére készítette el tankönyvét.³⁴

Szlemenics büntetőjogi munkája több évtizedes szünet után megjelenve egy úrt pótolta, mivel Bodó Mátyás 1751-ben kiadott „Jurisprudentia Criminalis”-a (*Büntető jogtudomány*) óta büntetőjoggal foglalkozó tudományos könyv nem jelent meg Magyarországon. Büntetőjogunk kiválóságának, Finkey Ferencnek értékelése szerint a szlemenicsi „Elementa fő érdeme a büntetőjog – az anyagi és alaki jog együtt – egész anyagának ügyes elrendezésében, rövid, világos összefoglalásában áll”.³⁵

³¹ SZLEMENICS: *A magyar törvény némelly tárgyairól való észrevételek* Tudományos Gyűjtemény 1817/V. 3–19. pp. (1817a), SZLEMENICS: *Kelemen Imre magyar törvényről írt munkájának vizsgálatásairól* Tudományos Gyűjtemény 1818/I. 59–67. pp., SZLEMENICS: *Igazítások, rövid felelet a magyar törvény némelly tárgyairól való észrevételekre*. Tudományos Gyűjtemény 1818/II., 140–142. pp., SZLEMENICS: *Discussio opusculi cui nomen: Ratio jurisprudentiae Hungaricae ad ductum institutionum Kelemenianarum* (Vitatkozó könyvecske Kelemen magyar jogtudománya rendjéről és intézményeinek felépítéséről) Pozsony, 1817; PAULER 1878, 141. p.

³² *Ungarische Grammatik für Deutsche von Johann Farkas, Jetzt aber aufs neu umgearbeitet u. vervollständigt durch Paul Szlemenics 1–2. Th.* Wien, 1816.

³³ Vuchetich vélhetően vetélytársat látott a műben, mert ekkoriban készítette el saját ugyanilyen tárgyú tankönyvét. A Helytartótanács bírálat után ezt átdolgozásra visszaadta neki, amelyet követően jelent meg a már említett „Institutiones iuris criminalis Hungarici” című munka.

³⁴ SZLEMENICS: *Elementa juris criminalis hungarici*. Pozsony, 1817, SZLEMENICS: *Elementa juris hungarici civilis privati*. Pozsony, 1819: „partim ob tarditatem manus, partim ob debilitatem pectoris”.

³⁵ BODÓ MÁTYÁS: *Jurisprudentia criminalis secundum praxim et constitutiones hungaricas in partes duas divisa. Cujus pars prior, jus et processum criminalem publica delicta et malefactores, modumque contra*

Szlemenics könyveit érdeklődéssel fogadta a kibontakozó hazai közvélemény. Magánjogi művének korabeli méltatása szerint a „Szerző fontos rövidséggel s kimerítve adja elő a honyi törvény egész tudomány alkatját ... Világos voltot szerez munkájának, s azt olly könnyen érthetővé tette, hogy akárki is, a ki a törvény tudományának alkat- esméreteit megtanulni kívánná, ezt minden útmutatás nélkül is, haszonnal, és bizonyo- san kívánt előremenetellel forgathatja”.³⁶

Az egyre nagyobb tudományos hírnevet szerző Szlemenicset 1818-ban az a kitüntetés érte, hogy a hazai agrár-oktatást megeremítő főúr, Festetich Görgy gróf a keszthelyi Georgicon részét képező Pristaldeum tiszteletbeli tagjának nevezte ki. Ezen intézmény célja olyan jogvégezetteknek a gazdasági ismeretekbe, s az ezzel kapcsolatos jogba való beavatása volt, akik uradalmi ügyészeknek (jogtanácsos) készültek.³⁷

Szlemenics 1819-ben megpályázta a pesti egyetemen a Kelemen Imre nyugalomba vonulásával megürült katedrát, de nem járt sikerrel. Néhány év múlva, 1827-ben – már országosan ismert jogtudósként – ismét pályázott a pesti professzorságra, amelyet minden egyetemi és kormányzati (Helytartótanács, Kancellária, Államtanács) szerv támogatott, de az uralkodó mégsem nevezte ki. Ennek háttérében a titkosrendőrség állott, amely információi alapján I. Ferenc nem találta megbízhatónak az egyetemi katedrára, helyette Frank Ignácot nevezve ki.³⁸

Később a pozsonyi akadémia vezetői tisztségét, a prodirektori állást sem sikerült megszereznie. Az 1832-es vezetői pályázatokat véleményező titkosrendőrségi vélemény szerint – bár a magyar hatóságok ismét őt tartották legalkalmasabbnak – nem engedhető meg, hogy Szlemenics kapjon kinevezést. Az érvelés szerint a fontos professzori és az akadémiai vezetői állás ugyanazon személy általi betöltése összeférhetetlen, továbbá a hallgatókkal való családias kapcsolata és felesége magatartása miatt sem érdemes a tisztségre.³⁹

Szlemenics tisztában volt azzal – amit egy jelentős ügynöki elővigyázatlanágnak tulajdonított –, hogy megfigyelés alatt áll, s a rá kedvezőtlen információk miatt esett el a hivatali előrelépésektől. Ezzel kapcsolatos gondolatait akként összegezte, hogy „császárom kegyitől jóllehet a kaján irigység dühe megfosztata; tetteim hasznát földi erő nem teszi semmivé”.⁴⁰

A professzort nem törte le a felsőoktatási tisztségekben való mellőzése, nekilátott kikristályosodott jogi álláspontjai kifejtéséhez. Első nagy vállalkozása magánjogi néze- teinek magyar nyelven való kimunkálása volt. Ennek indokaként írta: a „Magyar Hazá- nak már több országgyűlésen kinyilatkoztatott óhajta lévén, hogy anyanyelvünk a fel-

eos procedendi, in genere; pars posterior, crimina publica et privata eorumque poenam et modum puniendi in specis exponit (Büntető jogtudomány a magyar eljárás és törvények szerint két részben. Az első rész magyarázza a büntetőjogot és az eljárást, a köztörvényes bűncselekményeket és bűnözőket, és hogy ezek ellen általában hogyan kell eljárni. A második rész pedig a köz- és magánvétségeket, ezek büntetését és a büntetés mikéntjét egyenként magyarázza). Pozsony, 1751; FINKEY FERENC: *A magyar büntetőperjogi tudomány háromszázados fejlődéstörténete 1619–1914.* Sárospatak, 2000. 94. p.

³⁶ PREPELITZAY: *Könyv-esmértetés* Tudományos Gyűjtemény 1821/XI. 89. p.

³⁷ PAULER 1878, 141. p.

³⁸ ECKHART 271, 286. p., MOL Bécsi Levéltári Delegáció *Minister Kolowrat Akten* 435/1830, 2235/1833.

³⁹ MOL Bécsi Levéltári Delegáció *Minister Kolowrat Akten* 932/1832.

⁴⁰ MOL Bécsi Levéltári Delegáció *Minister Kolowrat Akten* 435/1830: „durch die Unvorsichtigkeit irgend eines Vertrauten“. OSZK Kézirattára *Versezetei*, 7. p. Önvizsgálásom.

sőbb tudományoknak előadására is alkalmaztassék, és így a tudományok lassanként mintegy meghonosodván, nyelvünknek megtanulását hazánkfiainál szükségessé tegyék ... a Munka deák könyvemnek nem pusztá fordítása, hanem annak még tökéletesebb logikai rendbe szedett és Törvényünk szövevényesebb tárgyainak újabb felvilágosíttatásaikkal csak nem kétszeresen megbővített új kiadása”⁴¹

A „Közönséges törvényszéki polgári magyar törvény” címmel kiadott négy kötetes, 1457 oldalas mű 1823-ban jelent meg Pozsonyban, óriási sikert hozva szerzőjének. A korabeli kritika a legelismertebben méltatta a munkát. Eszerint „szép diadalt nyere ismét e jelen Munka által honni nyelvünk, ... szinte minden lap nyelvünk új meg új nevezettségével esmértetvén meg a figyelmetes olvasót, annak számos oldalú tökéletességeit új fényben ragyogtatja a törvénytudomány tekintetéből”. A szerző korábbi latin munkájához képest „sokkal bővebben világosítottak, s kimerítőbben fejtegettek a tárgyak ... Minden alaptételeket, egész a legfinomabb elágazásokig kimerítő érthetőséggel magyarázván, ... némelly tsekélyebb állítások pontos fejtegetésével, mintegy előkészítvén a legfontosabb tárgyak s kérdések megfejtését is, előadása oly világos és kedveltető, hogy bizonyosan teljes meglegéddel fogja azt mindenki olvasni”⁴²

E műnek is szerepe volt abban, hogy Szlemenics Pál 1823-ban Pozsony vármegye táblabírája lett, majd munkájáért 1824-ben megkapta a kor legrangosabb tudományos elismerését, a Marczibányi-alapítvány díját. Ennek bíráló bizottsági jelentése szerint a „jeles munka a magyar törvényt egész kiterjedésében, egy helyes systemába foglalva, kimerítve és érthetőleg, tiszta és könnyű magyarsággal ... adja elő úgy, hogy ebből a törvénytudó ismérteit bővítheti, és a járatlan is magának minden tekintetben világosítást szerezhet”⁴³

A mű nemcsak sikert hozott Szlemenics számára, hanem írgyeket is, akik bejelentésekkel éltek a titkosrendőrséghez a tanítványaihoz való kapcsolatát, feleségének magatartását, nem megfelelő politikai nézeteit hangoztatva. A vádakát a rendőri hivatal vezetője, Josef Sedlnitzky gróf is jellemzően alaptalannak minősítette: mint írta, azokat Szlemenics „nyomatásban megjelent, nagyon kedvezően fogadott, a magyar magánjogról szóló alapos munkája gerjesztette fel”. Összeségében úgy vélte, hogy a professzort azon ríktől eltekintve kell nézni, amelyekben őt az ellenségei ábrázolták, s bár még nem különösebben, de bizalomra méltónak lehet nyilvánítani.⁴⁴

Szlemenics könyvei olyan ismertségre és hírré tettek szert, hogy a következő években több alkalommal is kiadásra kerültek: büntetőjogi munkája 1827-ben, részben át-

⁴¹ *Előfizetési jelentés* Tudományos Gyűjtemény 1822/VIII. 126–127. pp.

⁴² SZLEMENICS: *Közönséges törvényszéki polgári magyar törvény I–IV. kötet*, Pozsony 1823; *Könyvesmértetés*. Tudományos Gyűjtemény 1824/III. 94–95. pp.

⁴³ SZLEMENICS 1838a, 120. p.

⁴⁴ MOL Bécsi Levéltári Delegáció *Minister Kolowrat Akten 2235/1833.*: „im Drucke erschienenes, sehr beifällig aufgenommenes, gründliches Werk über das ungarische Privatrecht erweckte ... Graf Sedlnitzky glaubt sonach den Professor Szlemenits, ohne denselben in dem grellen Lichte, in welchem ihn seine Gegner darstellen, zu erblicken, wenigstens von der Hand noch nicht des besonderen Vertrauens würdig erklären zu können”.

dolgozva 1833-ban, latin nyelvű magánjogi műve pedig – a magyar alapján átdolgozva – 1829-ben és 1837-ben jelent meg ismét.⁴⁵

Munkái serkentőleg hatottak másokra is: 1836-ban adta ki Kunoss Endre a magánjogi kötetét, míg Fogarasi János 1839-ben. E szerző úgy méltatta, hogy Szlemenics művei „minden jelesb magyar jogásznak nélkülözhetetlenek”. Kunoss és Szlemenics között egy folyóiratvita is kibontakozott 1838-ban, amely során kifejtették nézeteiket egyes magánjogi intézmények (pl. jogi személyek, női jogok) értelmezése kapcsán.⁴⁶

Az akadémikus

Szlemenics Pál tudományos munkásságának elismerését jelentette, hogy a megalakult Magyar Tudós Társaság igazgatósága 1830. november 17-én tartott ülésén az első 23 tag egyikének választotta a magyar kultúra olyan kiválóságai mellett, mint pl. Kölcsey Ferenc, Vörösmarty Mihály, Kazinczy Ferenc. A választás feltétele az volt, hogy „rendes taggá olyan lehessen, kitől ismeretes tudománya, s különösen magyar nyelven már ki is adott érdemes munkája mellett ezutánra is korához és tüzéhez képest folyvást buzgó munkálkodást várhatni”.⁴⁷

Szlemenics e célkitűzésnek megfelelően, mint a törvénytudományi osztály első tagja, aktívan részt vett a Társaság munkájában, tanulmányaiból felolvasásokat tartott a gyűléseken, közreműködött az évkönyvek kiadásában, a tudományos pályázatok elbírálásában.⁴⁸

Tevékenységeivel igazolta a „folyvást buzgó munkálkodás” iránti elvárást, hiszen a következő években sorra jelentek meg írásai a kibontakozó tudományos sajtóban: a Társaság évkönyveiben, a Tudománytárban, az Athenaeumban, a Figyelmezőben. Az 1845. évben pedig a Tudós Társaság Vitéz-díját nyerte el „A privilégium magyar jog szerinti fogalma természetére, és az adománylevelekben előforduló végzáradék értelmére” vonatkozó pályázati dolgozata kapcsán.⁴⁹

⁴⁵ *Elementa juris Hungarici juridicarii criminalis*. Pozsony, 1827, 1833; *Elementa juris Hungarici civilis*. Pozsony, 1829, 1837. Ennek utóbbi kiadásához később egy függelék is fűzött: *Additamenta ad Editionem tertiam Elementorum Juris Judiciarii Civilis Hungarici*. Pozsony, 1841.

⁴⁶ KUNOSS ENDRE: *Polgári magánjog az 1836-iki országos végzeménybeli változtatások szerint I. kötet*. Pest, 1838; FOGARASI JÁNOS: *Magyarhoni magános törvénytudomány elemei Kövy Sándor után újabb törvény-cikkelyek s felső ítéletekkel és más bővítésekkel*. Pest, 1839. V. p.; KUNOSS: *Czáfolat Századunk 1838/14. 107–112. pp.*, SZLEMENICS 1838a, 120–121. pp., KUNOSS: *Válasz Szlemenics úrnak Századunk 1838/20. 153–155. pp.*, SZLEMENICS: *Felelet Kunoss úr válaszára*. Századunk 1838/23., 177–180. pp.

⁴⁷ *Magyar Tudós Társaság Évkönyvei I. kötet* 58–60. pp. Pest, 1833. Ekkor került a törvénytudományi osztályba másodikként Köteles Sámuel (1770–1831) is: 1818-tól a nagyenyedi kollégium filozófia és államismeret tanára, 1830-tól az intézet rektora, azonban az 1831. május 17-i halála miatt nem tevékenykedett a Társaságban.

⁴⁸ SZÜCS SÁMUEL *naplói 1835–1864*. Miskolc, 2003. 80. p. szerint pl. az 1840. szeptember 8-i nagygyűlésen Szlemenics „olvasá az örökségi jószágokról irt értekezést”. A *Magyar Tudós Társaság Évkönyvei I. kötetében* közölt 1831. február 17-i első nagygyűlés döntött az évkönyvek kiadásáról, ennek bonyolítására kijelölve Szlemenicset is, míg a *IV. kötet* (Buda 1840) 57. p. szerint Szlemenics volt az egyik bírálója az 1836-ban kiírt törvénytudományi pályázatnak.

⁴⁹ *Szlemenics Pál magyar fenyítő törvénye ügyében Figyelmező* 1837/15. 235–239. pp., *A királyi vitéz szolgák nemességéről*. Athenaeum 1837/11–12. 187. p. (1837b), *Az eskütársakról*, Magyar Tudós Társaság Évkönyvei III. kötet. Buda, 1838. 98–107. pp., *A félretétethető és megerőltethető törvényeink szerint* Tudo-

Ezen munkáival – melyek magánjogi, büntetőjogi, jogtörténeti kérdéseket fejtegettek – a magyar nyelvű monográfia irodalom első művelői (pl. Fabriczy Sámuel) közé tartozott hazánkban.⁵⁰ E műveit érintő hitvallását úgy fogalmazta meg, hogy „eddig közre bocsájtott kisebb s nagyobb munkáimat soha sértő szándék nem undokítja: úgy ezen értekezésekre is egyedül azon közjóra célzó tiszta óhajtás határozott, hogy az illetén, polgári alkotmányunkra nézve igen érdekes tárgyak minden részről meghányás és közre munkálás által kelletők szerint felvilágosíttatván, vélemény és valószínű helyébe, a hol csak lehetséges, tudomány és bizonyosság lépjen”.⁵¹

Szlemenics a történeti-jogi irányzat képviselőjeként lépett fel, írásaiban a létező vagy már kiveszett jogintézmények múltját kutatva fel. E munkái azonban akkor nem voltak kizárólag jogtörténeti művek, mivel rendi jogunk több évszázados szabályok és szokások alapján működött, így ezek feltárása egyben a hatályos jog magyarázatát is jelentette. A jogtörténet jelentőségét illetően egyébként pályája kezdetétől vallotta, hogy „figyelemre méltó annak hasznossága a jogtudományban, ... mert nemcsak a törvények keletkezését, sorsát, változásait, és a körülményeket, amelyekben alkották azokat, ismerjük meg ..., de sem a törvények rendszerét, sem azok igazi értelmét igen gyakran feltárni, sem, hogy vajjon hatályban vannak-e” e nélkül nem lehet.⁵²

Szlemenics műveiben nemcsak a honi joggyűjteményre, a Corpus Juris Hungarici-re támaszkodott, hanem felhasználta a korabeli forráskutatások eredményeit, mint Fejér György 43 kötetes oklevélgyűjteményét, valamint Kovachich Márton és József hasonló összeállításait.⁵³

A Magyar Tudós Társaság 1836-ben adta ki Szlemenics úttörő művét „Fenyítő törvényszéki magyar törvény” címmel, amely latin munkájának átdolgozásaként, az első

mánytár 1838/III. 90–104. pp., *A leányi negyedről*, Magyar Tudós Társaság Évkönyvei IV. kötet Buda 1840 171–183. pp.

⁵⁰ I. pl. 1832-ben akadémikussá választott FABRICZY SÁMUELTól: *Az Esküdtek Székéről* Tudományos Gyűjtemény 1823/I., 24–38. pp., továbbá a Társalkodó folyóiratban „Füzér a Törvénytudományból” cím alatti tanulmányait pl. 1833: *A csődítő perekéről*, *A perbeli taksákról*, 1834: *A vámokról*, *A bírói zálogról*, *A halálbüntetésekről*, *Az ősiségről*, *A bírák felelősségéről*, 1835: *A történeti jogról*, *Az ítélletiltásról*, *Az országgyűlési törvényszünetről*, 1836: *A deportációról*, 1839: *A felebbvitelről*, *A természeti jogról*, 1840: *Az emberi akarat szabadságáról*, *A részegek vétségeiről*, *A szabad királyi városok szerkesztéséről*, *A városok befolyásáról a törvényhozásba*, *Az úrbéri terhek örök ároni megváltásáról*, 1841: *A megengedő és kötelező törvényről az úrbéri kiváltásokra alkalmazva*, *A papi jószágokról*, *A házi adónak a nemesség általi fizetéséről*, *A tiszti ügyész feljebbviteléről büntető perekben*.

⁵¹ SZLEMENICS 1837b, 187. p.

⁵² SZLEMENICS 1819, I. p.: „Conspicuum illius esse in Jurisprudencia utilitatem ..., quod nisi ortum, fata; mutationes legum, atque circumstantias, in quibus conditae sunt ..., nec rationes legum, proinde nec verum earum sensum persaepe eruere, nec an modo adhuc in vigore sint” (fent Dr. Bagi László fordítása).

⁵³ A magyar joggyűjtemény először *Decreta, constitutiones et articuli regum incltyi Hungariae, ab anno Domini millesimo trigesimo quinto, ad annum post sesquimillesimum octogesimum tertium, publicis comitiis edita* (Nemes Magyarország nyilvános gyűléseiben kiadott törvényei, rendelkezési és cikkelyei, az Úr ezerharmincnyolcadik évétől kezdve az elmúlt ezeröttszáznyolcvanharminc évig) címen jelent meg Nagyszombatban 1584-ben, s ezt bővítve számos követte a következő századokban. Az 1696-os kiadással állandósult a cím: *Corpus Juris Hungarici ... etc.* Nagyszombat, 1696. FEJÉR GYÖRGY: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* (Magyarország egyházi és világi okmánytára) 1829–1844; Kovachich Márton György: *Institutum diplomatico-historicum incltyi regni Hungariae ... etc.* (Magyarország oklevél története). Pest, 1791; KOVACHICH JÓZSEF MIKLÓS: *Lectiones variantes decretorum comitialium I. regni Hungariae, in corpore juris hungarici editorum, quas ex collatione textus eorum cum originalibus authenticis*. Pest, 1816.

magyar nyelvű büntetőjogi tudományos könyvként jelent meg. A szerzőt előszava szerint a megírására az készítette, hogy a „fenyítő igazság kiszolgáltatásában sok olyan tárgy fordul elő, mely nemzetünk írott törvényeiben elintézve nem lévén, fenyítő bíránknak szabad önkényére van hagyva. Ezen helyheztetése, ha polgártársainak szabadságát lábbal tapodni nem akarja, szükségessé teszi neki a fenyítő törvény természetes talpigazságainak pontos ismertetét”.⁵⁴

A mű teljes hiányt pótolta a tudományban, az oktatásban és a jogalkalmazásban. A Tudós Társaság hatodik közgyűlése dicséretben részesítette a könyvet. A kor jeles jogászának, Fabriczy Sámuelnek értékelése szerint a munka „minden dicséreten felül van. A tagok logikai és részarányos elrendezése, az azt végig átlehellő humanitás szelleme, és írásmód kristálytisztasága, a tudomány komoly méltóságát kellemmel párosító világossága a legjelesebb tudományos munkák sorába helyezik”.⁵⁵

A kiváló professzornak addigi oktatói és tudományos érdemeiért V. Ferdinánd király 1839. február 14-én címeres levelével nemességet adományozott.⁵⁶

Szlemenics a nyelvtudományhoz is kapcsolódott a Tudós Társaság munkájában. Mivel ez feladatának tartotta a magyar múltjának megismerését, ezért az 1834 novemberében tartott ülésén határozott a nyelvemlékek kiadásáról. Ekkor már a gyarapodó levéltárban volt a Szlemenics ismerőséről, a pozsonyi akadémia 1808–13 közötti prodirektoráról, Jordánszky Elekről elnevezett, s tőle az esztergomi érsekség tulajdonában került kódex – amely a Biblia jelentős részének a XVI. század elejéről származó fordítását tartalmazta – másolata. Mint a korabeli tudósítás kiemelte, a Társaság tulajdonában lévő példány „Szlemenics Pál professzor és r. tag felügyelete alatt másolatott”. A professzor más gyűjteményt is támogatott: nagy magánjogi munkáját 1824-ben a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta „buzgó hazafiúi indulatom jeléül Országunk díszes Könyvtárában” való elhelyezésre.⁵⁷

Az idősebb jogtanár egy alapvető jogi-nyelvészeti munkába, a Magyar Tudós Társaság nagy vállalkozásába, a „Törvénytudományi műszótár” létrehozásába is bekapcsolódott. Ez a mű váltotta valóra azokat az elképzeléseket, hogy az addigi latin, esetenként német kifejezéseket a jogtudomány minden területén a magyar nyelvű megfelelő váltssa fel. Az első kiadásában 1843-ban, a bővített 1847-esben napvilágot látott szótár a korábbi kiadványok szintézise, amelyet a kor kiváló jogi, nyelvi szakértőinek (Szlemenics, Sztrokay Antal, Zádor /Stettner/ György, Fogarasi János, Szász Károly, Kölcsey) munkálkodása hozott létre. E mű a meglévő összes jogi kifejezést a szinonimák egész készletével tárta elő anélkül, hogy bármelyiket is ajánlotta volna. Így a szakszavaknak ez a gazdag tárháza korlátozta a további felesleges szóalkotásokat.⁵⁸ A kiadvány gyakorlati jelentőségét az adta, hogy az 1844: II. törvénycikk az ország igazgatásában, az igazság-

⁵⁴ SZLEMENICS PÁL: *Fenyítő törvényszéki magyar törvény*. Pest, 1836. 3. p.

⁵⁵ Figyelmező 1837/11. 167. p.; FABRICZY SÁMUEL: *Magyar literatura – Törvénytudomány* Figyelmező 1837/6. 81. p.

⁵⁶ MOL A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár *Libri regii* 66. kötet. 757–759. pp.

⁵⁷ Tudománytár 1835/1. 257. p.; A Jordánszky-kódexre I. <http://nyelvemlekek.oszk.hu/ism/jordanszkykodex> (letöltés 2013. június 30.); OSZK Kézirattára *Levelestár*: Szlemenics Pál Horvát Istvánhoz 1824. június 15-én.

⁵⁸ B. KOVÁCS MÁRIA: *A magyar jogi szaknyelv a XVIII–XIX. század fordulóján*. Miskolc, 1995. 34–35. pp.

szolgáltatásban, az oktatásban kötelezővé tette a magyar nyelvet, amely már a szótár gazdag szakkifejezései révén képes volt az egyes területek igényeinek megfelelni.

Szlemenics Pál a nyelv haladásának és a reformkor országgyűlésein hozott újabb törvényeknek megfelelően átdolgozta korábbi könyveit: magánjogi műve 1845-ben jelent meg „Polgári magyar törvény” címmel, büntetőjogi munkája pedig 1847-ben került ismét kiadásra.⁵⁹

Szlemenics nem vett részt a kor nagy jogalkotási kísérletében, az 1843–44-es országgyűlésen tárgyalt büntetőjogi javaslatok kimunkálásában, de szükségesnek tartotta a kodifikációt. Mint az 1847-ben kiadott büntetőjogi könyvében írta, „szükséges lenne, hogy a törvényhozó minden büntettnak képzetét és körét pontosan körülírja, és büntetését mindenképp meghatározza, s mik kívántassanak meg a törvénybeli rendszerű büntetésbeni elmarasztalásra, a büntettnak mind tökéletességére, mind bebizonyítására nézve? és mik, és milly feltételek alatt teyenek teljes bebizonyítást? világosan s határozottan kijelelné, s fenyítő törvényeit időszakonként gondosan átvizsgálná, és a körülmények változásai szerint rajtuk a szükséges változtatásokat megtenni el ne mulasztaná. Mind ezek a fenyítő nyomozásnak és befogatásnak igazságos és czélszerű elrendezésével együtt elengedhetetlenül szükségesek lennének egyszersmind a hazapolgárok személyes és vagyonbeli bátorságának bírói kény- és hatalommal visszaélés elleni hatályos ótalmazására”.⁶⁰

Érdeklődése az 1840-es években alapvetően a jogtörténetre irányult. Ekkor írt műveiben feldolgozta a magyar törvények történetét a kezdetektől saját koráig. Ezen írásaiiban bel- és külföldi történetírók, Fejér és a Kovachichok oklevélgyűjteményeinek jogi vonatkozású adatai alapján, felsorolásszerűen adta meg a törvényeket, kitekintve arra, hogy az egyes rendelkezéseknek milyen jelentőségük volt akkoriban, mint valamely meglévő jog forrásának. E művei közül a „Magyar törvények történetirata” címűt kifejezetten oktatási célra készítette, mert mint az előszóban írta, ezen „munka tanítványaim segítségét célozza”, főleg „polgári és fenyítő törvényszéki és országlati” szempontú ismereteik megalapozására.⁶¹

Ekkorra teljessédt ki Szlemenics pályafutása, hivatalos címei szerint a Pozsonyi Királyi Akadémia jogtanára, hites ügyvéd, a magyar magán- és fenyítőjog, s tiszti írásmód nyilvános rendes tanítója, a szak idősbje, a Magyar Tudós Társaság rendes tagja, Pozsony vármegye táblabírája volt.⁶²

⁵⁹ *Polgári magyar törvény I–IV. kötet*, Pozsony 1845 (1845a); *Fenyítő törvényszéki magyar törvény*. Pest, 1847.

⁶⁰ SZLEMENICS 1847, 184–185. pp.

⁶¹ Ezen írásai az akadémiai évkönyvekben jelentek meg: *Törvényeink története az országunk keletkezésétől az Árpádok kihaltáig VI. kötet*, Buda 1845, *Törvényeink története a vegyesházakbeli királyok alatt VII. kötet*, Buda 1846, *Törvényeink története a dicső ausztriai ház országlása alatt VIII, IX. kötet*. Buda, 1860. *A magyar törvények története rövid vázolatban előadva*. Pozsony, 1845.

⁶² *Tanügyi Névtár 1846dik évre*. Buda, 1846. 80. p. A „szak idősbje”, a kar oktatóinak seniorát jelentette, a ki nevezések sorrendje szerinti rangidős tanárt.

Életének utolsó évei

Az ország életében alapvető változásokat hozó években, a forradalom és szabadságharc eseményeiben az idős ember nem vett. Sőt, lesújtó véleménnyel volt a történésekről, mint azt „Az 1848 és 1849-ik évi gyászos lázadásra” című írásában kifejtette. Okfejtése szerint az V. Ferdinánd uralkodása alatti időszakban az ország minden tekintetben békésen fejlődött, hiszen

„Műipar, iskolák,
Képző sok intézet, sok egyesület,
Keltének a haza dús vidékein.
A juhtenyésztés, földművelés, mező,
Tarló, ugar, rét és legelő újabb
Elvek szerint kezdtek virulni,
Minden ipar haladásnak indult ...
Mindenfelé a hon terét már
Gőzösök és vasutak hasították”.

A magyar nyelv elnyerte egyenjogúságát, s a magyar elem súlya nőtt a kormányzatban, továbbá a köznép sorsa szintén javult, mivel

„A nemtelen pór régi súlyosb tehere
Könnyülni kezdett, s hullni bilincsei.”

Nézete szerint mindezt a békés, szervesen fejlődő állapotot dúlta fel a „gyászos lázadás”, amelynek oka a „telhetetlen vágyaitól üzött párt” működése, s eredményeként pedig „egy szájhős kalandor, s egy csupán pénzről s dölyféről ismért kába nagy úr után indulva” a nemzet „megfosztá tulajdon vesztire, s a közhaza romlatására” jogaitól magát.⁶³

Az 1848–49-es iskolaévben az oktatás a zavaros idők miatt szünetelt Pozsonyban. A szabadságharc leverése után a Magyarország modernizációját megkezdő birodalmi kormányzat 1850. október 4-én elrendelte az akadémiák újjászervezését.⁶⁴ Az idős professzor így 1850. november 20-án nyugállományba vonult, s ekkor kitüntetésként császári-királyi tanácsosi címet kapott. A „Búcsúvétel tanárszékemtől” című versében meghatóttan köszönt el életének négy évtizednyi helyszínétől:

„Isten veled hát! melly koszorút fűzél
Fürtimre tanszék! három ezer magyar
Keblében élőt. Rajtad én hűn
Védtem az ősi jogát királyom,
S édes hazámnak, küzdve kiirtani

⁶³ OSZK Kézirattára. *Verszetek*, 25–26. pp.

⁶⁴ VARGA SÁNDOR: *A pozsonyi jogakadémia az abszolútizmus és a dülizmus korában*. in: CSIZMADIA ANDOR (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok III.*, Budapest, 1974. 240. p.

A visszaélést, győzteni, hol vala,
Törvény homályát, szórva üdvös
Elveket emberiség javára”.⁶⁵

A visszavonult Szlemenics a beköszöntött új rendszerrel nem értett egyet, több ver-
sében fejezve ki ellenérzését az abszolutizmussal, s annak részeseivel. Véleménye sze-
rint

„A németnek a pénz a lelke,
A magyaré szabadság,
Ezt, ha elveszed, nincs ege,
S élete rabszolgaság,
Nincs neki többé hazája,
Nincs, miért verjen szíve”.⁶⁶

Különösen fájlalta a modernizáció következtében a hagyományos magyar jog meg-
semmisülését, „hazánk, óh fájdalom! kihalt jogát”, annak „gyászteli hűnytát” sajnálva.
A rendszer vezető alakjának, Alexander Bach belügyminiszternek a magyarországi hi-
vatalnokok számára előírt rendelkezéseit illetően pedig azt írta, hogy

„Németeit, cseheit, s morváit, kikre ruházá
A közügyek vitelét magyar öltönyben szerepelni,
S a gyűlölt külföldi jogok keserű piluláit
Hízélgó mézes külalakban nyújtni parancslá”.⁶⁷

Szlemenics nyugdíjas éveiben a klasszikus római költészet fordításával foglalkozott,
amelyekből néhány megjelent a Magyar Tudományos Akadémiához kapcsolódó folyó-
iratban, az Új Magyar Múzeumban, de alapvetően kéziratban maradtak. Az e tevékeny-
ségét méltató kiadó szerint ezeknek a „classica” műveknek a fordításaival csak „nyer
költői irodalmunk és nyelvünk”.⁶⁸

Szlemenics Pál 1856. december 26-án hunyt el Pozsonyban. Mint a város jelentős
alakjának halálhírére a helyi napi és szaksajtó azzal közölte, hogy a magyar jog szakte-
kintélye távozott el. Itt is helyezték nyugalomra a Szent András-temetőben.⁶⁹

⁶⁵ OSZK Kézirattára, *Versezetei*, 33. p.

⁶⁶ OSZK Kézirattára, *Versezetei*. A magyar és a német 44. p.

⁶⁷ OSZK Kézirattára, *Versezetei*. A hivatalnoki magyar ruhákra.

⁶⁸ *Mutatványok Szlemenics Pál Horatiusából* Új Magyar Múzeum 1853/XI. 588–590. pp.; *Mutatványok Szlemenics Pál ovidiusi átváltozásaiából* Új Magyar Múzeum 1856/II. 99–109. pp.; OSZK Kézirattára *Fordítások Titus Lucretius Carus verseiből a dolgok természetéről [De rerum natura] III–IVik könyv Szlemenics Pál által* 1855; *Titus Lucretius Cárusnak hat könyve A lények természetéről [De rerum natura] magyarra fordítva Szlemenics Pál által* 1855; *Publiusz Ovidiusz Nászónak versei az átalakulásokról [Metamorphoses] magyarra fordítva Szlemenics Pál által* 1855; *Qu. Horátius Flaccusz versezetei magyarra fordítva Szlemenics Pál cs. kir. tanácsos és magyar akadémiai rendes tag által* 1855–1856.

⁶⁹ *Zeitschrift für Gesetzkunde und Rechtspflege* 1857. január 1. 112. p.: „Paul v. Szlemenics ... bekannt als eine Autorität im ungar. Rechte”; *Localnachrichten* Pressburger Zeitung 1857. január 4. 3. p.; ORTVAY TIVADAR: *Pozsony város utcái és terei – A város története utca és térnevekben*. Pozsony, 1905. 521. p.

Főbb művei

Szlemenics Pál életművét csak saját korában lehet értelmezni, a rendi magyar jog tudományának keretei között. Írásai szervesen tapadtak e joghoz, a magyar nemesi alkotmányosság bástyájához, újítás igénye nem merült fel bennük. A reformkori országgyűlések munkájának eredményeit viszont bizakodva fogadta.⁷⁰

Jelentős művei a magánjog és büntetőjog kérdéseivel foglalkoztak, amelyeket átszőtt történetiséggel, illetve közjogi ismeretekkel.

A munkásságának nagy részét kitevő magánjogi munkái kezdetben professzora, Kelen Imre hatása alatt állottak, de ettől később eltávolodott: 1823-ban megjelent könyve előszavában akként fogalmazott, hogy tőle „mint a Munkának fő felosztására, mint az egyes fő részek tárgyaiknak rendbeszedésökre nézve többnyire eltávoztam”.⁷¹

Művét később a modern magyar magánjogtudomány óriása, Szladits Károly úgy értékelte, hogy Szlemenics főleg a meghatározások pontosságára törekedett, és az addigi munkáknál fokozottabban tartotta szem előtt a rendszerezés szempontjait. A magánjogot hazánkban először ő osztotta az addig megszokott hármastagolás (személyek, dolgok, eljárás) helyett négyre: a dologi jogot tartalmazó részből kiemelte a „köteleztetést szülő tetteket”, vagyis a kötelmeket.⁷²

A „Közönséges törvényszéki magyar törvény” felépítése és gondolatmenete szemléletes. Az I–III. kötet tartalmazza az anyagi jogot, amelynek kifejtését a szerző a „Törvénynek Előljáró Esméreteivel” kezdte, amelyben magyarázta rendi jogunk forrásrendszerét, értelmezési eszközeit. A jogforrások élén a király és az ország rendjeinek megegyezésén alapuló „országos írott törvények” állnak, amelyek kapcsán a szerző által támasztott követelmények ma is irányadóak lehetnek: eszerint a törvény legyen igazságos, tisztességes, teljesíthető, szükséges, alkalmas a társadalom javának előmozdítására, megegyezzen a „Hazának Polgári Alkotmányával”, érthető és világos, mert „mit nem értünk, lehetetlen azt megtartanunk. Azonkívül a homályos Törvény hol magyarázásokra és törvénycsavarásra is ad alkalmatosságot”.⁷³

A mű ezt követően részletesen foglalkozik az egyes jogintézményekkel, a IV. kötet pedig az igényérvényesítés módjával, a peres eljárással.

Szlemenics újításának, a kötelmek rendszerbeli elkülönítésének okát azzal magyarázta, hogy a dolog a személytől különböző és létező valóság, míg ezzel szemben a tett a személytől elkülönülve nem létezhet, az az ember lelki és testi tehetségétől függ. Szerinte a kötelmek eredetüket tekintve kétfélék: a felek kölcsönös akaratótól függő megegyezésen alapulók (conventio), illetve egyoldalú, jogellenes aktusból származók, vagyis kárt okozók (delictum).⁷⁴

Érdeemes felidézni nála a szerződés (ezt a szót műve 1845-ös kiadásban használta) fogalmát, amely nyelviileg nehézkes, de tartalmilag érthető: eszerint „egyezésen vagy kötésen (Contractus, Conventio, Pactum) egy személynek másik által elfogadott ígérete

⁷⁰ A jobbágyok helyzetét szabályozó 1836. évi törvényeket úgy üdvözölte, hogy azokból „nem csekély könyvités remélhető a jobbágyásra nézve”, SZLEMENICS 1845a, I. kötet 107. p.

⁷¹ SZLEMENICS 1823, I. kötet, III. p.

⁷² SZLADITS KÁROLY: *Magyar magánjog – Általános rész I. füzet*. Budapest, 1938. 109. p.

⁷³ SZLEMENICS 1823, I. kötet, 22–23. pp.

⁷⁴ SZLEMENICS 1823, I. kötet, III–V. p.

értetődik ..., mert, hogy valamely önként felvett köteleztetés, melyet az Egyezésnek szülni kell, értetődjék, kettő szükséges. Először, hogy az egyik Félnek akarátja legyen a másíknak valamit adni, vagy annak javára tenni, vagy nem tenni, mire egyébként nem köteleztetett volna, a mit Ígéretnak hívunk. Másodsor pedig, hogy viszont a másik félnek akarátja legyen az Ígeretből reája nézve szüendő Just általvenni, a mit Ígeretelfogadásnak nevezünk”.⁷⁵

Szlemenics a kötelmi különös részben („Egyezésekről egyenként”) 12 szerződésfaját nevesített: adásvevés (ennek különös neme az örökvallás, mint a nemesi tulajdonjog megszerzésének fajtája), zálogvallás (ingatlan haszonkölcsöne), érdemjutalmazó vallás (ingatlan adományozása), csere, peregyezés, ajándékozás, bérlet, kölcsön, megbízás, jószágörzés (letét), hitelezés, „Mesterműv vagy Kalmárportéka hitelbe adása vévése” (halasztott fizetés). Ezeken túl bármely egyéb szerződést elképzelhetőnek tartott („nevetlen Egyezések”). A főkötelmek mellett megkülönböztette a „mellékegyezéseket”, mint a zálogot, a „tartozásért való jószáglekötést” (jelzálogjog) és a kezességet.⁷⁶

Szlemenics 1838-ban külön tanulmányt is megjelentetett a kötelmi jog fontos alapintézményeiről, a semmiségről és megtámadhatóságról „A félretételhető s megerőtleníthető törvényeink szerint” címmel, amelyben az akarat érvényességének kérdéseivel foglalkozott: mint indokoltan megállapította, nincs joghatálya pl. az „eszőlősök”, a „törvénytelen korúak” (kiskorúak), a kényszer, erőszak alatt állók, a tévedésben lévők cselekedeteinek.⁷⁷

Az egyes anyagi és eljárási jogi kérdésekben Szlemenics tanításai mai is érvényesek: így pl. a tulajdonjog legfőbb tartalmának annak mindenki általi sérthetetlenségét látta (a „Polgári Társaságnak egyik fő tzélja lévén a tulajdonról való bátorság”), amely csak kivételesen, nyomós okból, a törvényhozó hatalom által korlátozható vagy vonható el.⁷⁸

Vita esetén az igényérvényesítés jogszerű eszköze a per, amelynek megindításához szükséges keresetlevél kellékeit illetően Szlemenics határozott szerkezetet írt elő. Eszerint a keresetlevél részei: a tény elbeszélése, amelynek kimerítőnek, vagyis minden lényeges körülményt feltüntetőnek; rövidnek, minden szószaporítástól mentesnek; rendezettnak, vagyis a tényt és a következményét világos rendben előadottnak; tiszta, világos nyelven fogalmazottnak kell lennie. Ezt követi a jogalap megjelölése, a követelés talpkövéül szolgáló törvény felhívása és végül kérelem a bírósághoz, hogy az alperest idézze meg, a felperes követelésében marasztalja el, s gondoskodjon az ítélet végrehajtásáról.⁷⁹

Bár Szlemenicsnek a közjog kapcsán külön művei nincsenek, de több írása részeként foglalkozott ennek kérdéseivel is: így egy magánjogi munkájában pl. érintette az alkotmány jelentőségét, mivel ez „Hazánknak védelmező paizsa s boldogságának kútfeje,

⁷⁵ SZLEMENICS 1823, III. kötet, 7–8. pp., SZLEMENICS 1845a, III. kötet, 1. p.

⁷⁶ SZLEMENICS 1823, III. kötet, 36–243. pp.; I. Huszty István Nagyszombatban 1748-ban kiadott *Jurisprudentia practica seu commentarius novus in jus Hungaricum (Gyakorlati jogtudomány)* című munkája 11, míg Frank Ignác 1841-es Osztó igazság törvénye 13 szerződésfaját sorolt fel, vegyesen a fő- és mellékkötelmeket: MEZEY BARNA szerk.: *Magyar jogtörténet*. Budapest, 1999. 96. p.

⁷⁷ Tudománytár 1838/III. 90–104. pp.

⁷⁸ SZLEMENICS 1817a, 18. p.

⁷⁹ SZLEMENICS 1845, IV. kötet, 41. p.

nem ellenkezhetik, sőt leginkább megegyez véle az a hatalom, mely nélkül a Hazától a veszélyt elhárítani nem lehet”.⁸⁰

Szlemenics büntetőjogi műve, a „Fenyítő törvényszéki magyar törvény”, illetve annak latin nyelvű elődje is újdonságként hatott a korban: a mű elejére helyezte a XVIII. századi előzményekkel szemben az anyagi jogot: ezt két részre – általános és különös – osztotta (a „gonosztettekről és büntetéseikről általánosan”, illetve „egyenként”).

A kódexszerűen két könyvre, részekre, címekre, §-okra tagolt mű a kezdetén a „fenyítő törvény előjáró ismérteit” tárgyalja. Ennek során a büntetőjog célját kettősen jelölte meg a szerző: a „törvény félelme zabolán tartsa az emberi vakmerőséget, és azokra nézve igazság szolgáltatassék, kik gonosztettekre vetemedtek. Végcélja pedig az, hogy mind a polgári társaság közös, mind az egyes hazapolgárok magányos igazainak bátorsága fenntartassék”. Ennek érdekében a büntetéseknek „olyanoknak kell lenniök, melyek mind minéműségükre, mind nagyságokra nézve hathatós ösztönül szolgáljanak a gonosztett elkerülésére”.⁸¹

A bűncselekmény miatti eljárással szembeni kívánalomként szögezte le a gyorsaság és alaposság követelményeit: „egy részről ugyan a gonosztett mennél előbb bizonyosan felfedeztessék, és érdemlett büntetését vegye, más részről pedig az ártatlanság annak olalmával napfényre jöhetvén minden veszélytől ment legyen”.⁸²

Szlemenics a bűncselekményt illetően az indeterminizmus elvét vallotta, amellyel kapcsolatos meghatározása rögzítette a modern európai büntetőjog „nullum crimen sine lege” elvét is: eszerint a „gonosztetten” (műve 1847-es kiadásában már büntettnek nevezte) „minden olyan lelkünk szabadságától függő tett vagy elmulasztás értetődik, mely valamely büntetést szabó polgári törvényrendelettel ellenkezik”. Ebből következően a gondolat bűn nem lehet.⁸³

A bűncselekményhez fűződő tudattartalmat „álnokságra” (szándékosság) és „vétkeségre” (gondatlanság) osztotta, az elkövetőket pedig több kategóriába sorolta: a „gonosztett szerzőjére, közös szerzőjére” (tettes, társtettes) és a büntársakra. Utóbbiak hozzájárulhattak az elkövetéshez a „tettelőt, tettelatt” (bűnsegéd), illetve utána, de ők akkor már önálló bűncselekményt, „egy különös gonosztettet követnek el” (bűnpártoló).⁸⁴

Szlemenics nevesítette a büntethetőséget kizáró okokat is, így megállapítása szerint pl. nem lehet büntetni a bűncselekményért a csecsemőket, „eszteleneket”, az erőszak, a fenyegetés alatti elkövetőket, s az egyéni felelősség miatt az elkövető hozzátartozóit, mint az a középkori jogban előfordult.⁸⁵

A büntetéstanban a szankciót a célnak rendelte alá, azon olyan „érzéki rossz” okozását értve, amely révén „hazánk polgárai a gonosztettektől általánosan visszatartassanak, és a mennyire akaratjokat jóra fordítani nem lehetne, nekik a gonosztétel lehetetlenné tétessék”. A büntetés kapcsán a legfontosabbnak annak elkerülhetetlenségét tartotta azért, hogy a „gonosztévő azt ki ne kerülhesse”, a „büntetlenség reményének kecsgetése” ne merüljön fel az elkövetőben. Fontosnak tartotta a szankciónak a tettel való ará-

⁸⁰ SZLEMENICS 1817a, 18. p.

⁸¹ SZLEMENICS 1836, 11. p.

⁸² SZLEMENICS 1836, 11. p.

⁸³ SZLEMENICS 1836, 45. p. 47. p., SZLEMENICS 1847, 41. p.

⁸⁴ SZLEMENICS 1836, 53. p. 60–61. pp.

⁸⁵ SZLEMENICS 1836, 47. p.

nyosságát, mivel ha kisebb, akkor „fogantalan”, ha pedig nagyobb, akkor „szükségtelen”, ezért igazságtalan és haszontalan. Ennek kapcsán nagyszámban feltüntette a büntetés kiszabásakor irányadó enyhítő (pl. erős felindulás, fel nem róható „nagy szükségben létel”) és súlyosító körülményeket (pl. visszaesés, „szokatlan kegyetlenség”) is. Szlemenics, mint a történetiségen nyugvó jog rendszerbe foglalója munkájában feltüntette ugyan az elmúlt századok már nem alkalmazott kegyetlen büntetéseit is – pl. kínzásos halál, testcsontkítás, sanyargatások – azzal a megjegyzéssel, hogy ezek „csinosodott nemzeteknél már egészen megszűntek”.⁸⁶

A szerző a bűncselekmények különös részi felosztásának élére a „közjót sértő”, vagyis az állam elleni és a hivatali tetteket sorolta, majd ezt követően értekezett a vallás elleni vétkekről. Ezután az élet, testi épség elleni cselekmények taglalása következett. Az ölés kapcsán fejtette ki a „büntelen önvédelem igazságát” (jogos védelem), amelyet más – pl. vagyon, szemérem elleni – támadások esetén is jogosnak tartott. E fejezetet követte a vagyon, majd a szemérem elleni bűncselekmények kifejtése.⁸⁷

Könyve eljárási részében Szlemenics a rendi jog képviselőjeként természetesnek tartotta a nemesek és nemtelenek közötti megkülönböztetést. Itt a szerző részletesen értekezett az akkoriban szokásos vizsgáló eljárás menetéről, benne a bizonyításról, a fogásról, az ítéletről, a jogorvoslatról és a végrehajtásról.

Itt nemcsak jogi, hanem kriminalisztikai kérdésekkel is foglalkozott. Így pl. a házkutatás („házkifürkészás”) kapcsán egyrészt leszögezte, hogy alkalmazni olyan bűncselekménynél lehet, amely „után valami fenn maradhat, miből a gonosztettnek valóságát, szerzőjét vagy körülményeit föl lehet fedezni”, másrészt a végrehajtása során megfigyelendő, hogy „minő benyomást tett legyen a gyanúba vett személyen annak felfedezése? ... iparkodott azt a vizsgálók szemei elől elrejtetni? ... semmi olyan körülmény állást észrevétel és vizsgálat nélkül nem kell hagyniok, melly a gyanús személy akár gonosztettnek, akár ártatlanságának felvilágosítására s kinyomozására szolgálhat”.⁸⁸

E művet Pauler Tivadar úgy értékelte, ha Szlemenics a „büntetőjogban nem használta is fel a külföldi irodalom minden segédeszközzeit, ha itt-ott hiányzik is a fogalmak élessége ..., érdemeit kétségbe vonni vagy kicsinyleni ki sem fogja, ki a jól szerkesztett tan- és kézi könyvek gyakorlati hasznát ismeri”. A hosszú ideig használt mű jogásznemzedékek egész sorának büntetőjogi gondolkodását határozta meg, és „nem csekély hatással volt a törvényszéki gyakorlat kifejlésére”.⁸⁹

Szlemenics munkája hatott az első magyar nyelven készült büntető törvénykönyv tervezetére, Gál László 1839-es erdélyi „Javallat”-ára, amelyhez a szerző a mottót is a pozsonyi professzor könyvéből vette. Mint felidézte, ha törvényhozónak „szívén fekszik a polgári szabadság fenntartása, azon kell törekednie, hogy a fenyítő törvény könyvből mindennemű határozatlan büntetéseket száműzvé, nem csak a tetteknek minden fajtájára, hanem a gonosz tett, mind gonoszság, mind tettebeli tökélettségének mindegyik lépcsőjére, mindenképp meg határozott büntetést szabjon”.⁹⁰

⁸⁶ SZLEMENICS 1836, 65. p., 67–68. pp., 83. p., 90–99. pp.

⁸⁷ SZLEMENICS 1836, 118–120. pp.

⁸⁸ SZLEMENICS 1836, 171. p.

⁸⁹ PAULER 1878, 155. p.

⁹⁰ Az addigi hazai kódextervezetek, javaslatok latin nyelven készültek, I. BÓNIS GYÖRGY: *A magyar büntető-törvénykönyv első javaslata 1712-ben*. Budapest, 1934. HAJDÚ LAJOS: *Az első (1795-ös) magyar büntető-*

Emlékezete

Pauler Tivadar az 1857. december 7-ei akadémiai emlékbeszédében Szlemenics Pált a magyar tudományosság „legrégibb, legmunkásabb” tagjaként méltatta, azon férfiak egyikeként, akik „termékenyítené segíték hazai irodalmunknak még parlagon heverő téreit”. A pozsonyi jogi folyóirat, a „Zeitschrift für Gesetzkunde und Rechtspflege” Pauler beszédét bevezető megemlékezésében mint „tanárként és emberként kitűnő férfiről” szólt az elhunyról. A Magyar Tudományos Akadémia titkára, Toldy Ferenc pedig 1864-ben úgy értékelte, hogy Szlemenics munkáiban a „tanok logikai szigorú elrendelésével, s a műnyelv szerencsés megalkotásával valamennyi elődeit felülmúlta”.⁹¹

Szlemenics hatását hosszan biztosította büntetőjogi munkája, mivel az annyira hiánypótló volt az 1860-as Októberi Diplomával helyreállított hagyományos magyar alkotmányosság viszonyai között is, hogy büntetőjogi kódex hiányában – Ökröss Bálint szerkesztésében és átdolgozásában – három ízben (1862, 1865, 1872) újra kiadták. Ezért állította Finkey Ferenc, hogy Szlemenics műve „így több mint ötven éven át szerepelt a könyvpiacra, s rövidségénél ..., egyszerű, világos nyelvezeténél fogva legkedveltebb tankönyv gyanánt forgott az egyetemi és jogakadémiai ifjúság kezében”.⁹²

A hazai jogirodalomban a mai napig szerepel, tankönyvek, kommentárok említik nevét és munkáit mindkét nagy jogágban.⁹³

Pozsonyban évtizedekig őrizték Szlemenics emlékét, amely során évente Halottak napján a temetőben a „jogakadémia hazafias ifjúsága kegyelettel újítja fel a nagyérdemű tudós emlékeztét”. Az akadémia centenáriumi kötete úgy értékelte, hogy Szlemenics volt az addigi jogtanárok közül a legkiválóbb, aki a „hír és dicsőség fényözönével árasztá el az intézményt”, s „nagy mérvű epochalis irodalmi működése egészen, kizárólag pozsonyi keltű”. A néhai professzor „teremtő szellemével, ismereteinek eredetiségével és gazdagságával megtermékenyítője lett a félszázadon túl parlagon hevert hazai jogtalajnak”, továbbá „mint a magyar tudományos műnyelv szerencsésebb fejlesztője is nagyban követelheti osztatlan elismerésünket”.⁹⁴

A pozsonyi magyarság irodalmi és társadalmi egyesülete, a Toldy-kör 1885 májusi ünnepségén a jogakadémia professzora, Pisztory Mór Szlemenicset akként méltatta,

kódex-tervezet. Budapest, 1971. BALOGH ELEMÉR: *Egy elfelejtett büntetőtörvény-tervezet (1829)*, in: Györi Tanulmányok 20. kötet 1998; GÁL LÁSZLÓ: *Javallat – Az első erdélyi magyar nyelvű büntető törvénykönyv-tervezet, 1839* Budapest, 1992. 28. p.; SZLEMENICS 1836, 72. p.

⁹¹ PAULER 1858, 101. p.; Paul von Szlemenics *Zeitschrift für Gesetzkunde und Rechtspflege* 1858/16. 59. p.; TOLDY FERENC: *A magyar nemzeti irodalom története a legrégibb időktől a jelenkorig rövid előadásban*, Pest, 1864. 263. p.

⁹² Szlemenics Pál magyar fenytető törvénykönyve az 1872. évig a büntető törvényekre és gyakorlatra vonatkozólag némely intézkedések tárgyában keletkezett legújabb törvények és ministeri rendeletekkel bővített kiadás, Pest, 1872; FINKEY 93. p.; Pl. 1862-ben Kecskeméten a büntetőjog Szlemenics munkája alapján került oktatásra, MIKES KATALIN: *A kecskeméti Református Jogakadémia évkönyvei – Repertorium* in: IVÁNYOSI-SZABÓ TIBOR (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából VIII. kötet.* Kecskemét, 1983. 14. p.

⁹³ Pl. FAYER LÁSZLÓ: *A magyar büntetőjog kézikönyve I.*, Budapest, 1895. 32. p.; ZLINSZKY IMRE: *A magyar magánjog mai érvényében különös tekintettel a gyakorlat igényeire.* Budapest, 1897. 9. p.; ANGYAL PÁL: *A magyar büntetőjog tankönyve I. füzet*, Budapest, 1920. 32. p., 34. p.; TÓTH MIHÁLY: *Büntető eljárásjogi olvasókönyv.* Budapest, 2003. 294. p.; BÓCZ ENDRE szerk.: *Kriminisztika 2.*, Budapest, 2004. 1158. p.; KIRÁLY TIBOR: *Büntetőeljárás jog.* Budapest, 2008 39. p.

⁹⁴ ORTVAY 1905, 521. p.; ORTVAY 1884, 257–258. pp.

mint aki „egész életét a magyar jogtudomány művelésének, a magyar jogi műnyelv megteremtésének és a hazai tudomány előbbre vitelének szentelte”. A megemlékezés során emléktáblával jelölték meg egykori lakóházát a Hal téren, továbbá a városban utcát neveztek el róla.⁹⁵

Szülővárosa is megőrizte Szlemenics emlékét: korának kiváló jogásza, Horváth Döme a híres kecskemétiokről megjelent újságsorozatban 1872-ben olyan személyként írt róla, mint aki „kitűnő tanári képességénél és széles jogtudományánál fogva magának országos nevet vívott ki, s azt a jogtanári és irodalmi téren egyenlő hűséggel és szakavatottsággal tanúsított munkásságával késő vénségéig, köztisztelet kíséretében fentartotta”. Kecskemét belvárosában 1907 óta utca viseli a nevét, míg a Magyar Jogász Egylet Bács-Kiskun Megyei Szervezete 2003. november 10-én emléktáblát állított iskolai tanulmányai helyszínén, a piarista rendház falán.⁹⁶

A hazai jogtudománynak a latin nyelvből magyarra való átbillentőjére, a két jogág művelőjére való visszaemlékezést legméltóbban Pauler Tivadar akadémiai emlékbeszédének zárósoraival lehet befejezni, mely szerint Szlemenics Pálnál a „munkás író, jeles tanító és buzgó honpolgár nevét tisztelve említjük, úgy hason érzelemmel őrizi majdan meg azt a késő maradék, míg a magyar kegyelettel emlékezik hazája ősi jogintézményei múltjáról”.⁹⁷

LÁSZLÓ NÁNÁSI

DAS LEBEN UND DAS GESAMTWERK DES ERSTEN JURISTAKADEMIKER, PAUL SZLEMENICS (1783–1856)

(Zusammenfassung)

Diese Studie stellt das Leben und das Gesamtwerk von Paul Szlemenics durch Archivdokumenten, zeitgenössische allgemeine und fachliterarische Quellen und seine wichtigere Werke dar. Er hat sich in der Zeit der ungarische nationale Bestrebung betätigt, und hat die ungarsprachige Rechtswissenschaft anstatt die lateinische geschaffen. Als der Professor der Rechtsakademie zu Pressburg ist er während langer Jahrzehnte im Rechtsleben mit ihren Lehrbücher und Monografien gewesen. Als der Vertreter der rechthistorischen Schule hat er zahlreiche Bücher in Gebieten des ungarischen Zivilrechts und Strafrechts sowie der Rechtsgeschichte geschrieben. Er hat

⁹⁵ PISZTORY 3, 15. p., ORTVAY 1905, 160. p. A város korabeli kétnyelvűsége okán a Szlemenics Pál utca/Szlemenicsgasse az impériumváltás utánig megőrizte nevét, majd 1921-ben elnevezése Gajova ulica-ra változott, <http://www.ortvay.eu/tartalom/gajova-ulica> (letöltés: 2013. június 30.).

⁹⁶ HORVÁTH DÖME: *Emlékezzünk régiekről* Kecskeméti Lapok 1872. október 27.1. p.; ERDÉLYI ERZSÉBET: *Kecskeméti utcanevek története*, Kecskemét 2004, 112. p.; *Jogtudós*. Petőfi Népe 2003. november 11. 5. p.

⁹⁷ PAULER 1858, 120. p.

in seinen Werken nach der Systematisierung und präzisen Definitionen gestrebt. In Ungarn er war der erste, wer das Obligationsrecht in dem Zivilrecht unabhängig behandelt hat. Sein ungarsprachiges strafrechtliches Lehrbuch, als ein Kodex hat durch Jahrzenten die Rechtslehre und Rechtspflege bestimmt. Im Unterricht hat er eine praktische Betrachtung gehabt, so hat die solche Kenntnisse vermitteln gestrebt, die sich eng mit der Rechtspflege verbinden. Als die Anerkennung seiner Arbeit wurde er – als der erste Jurist – das Mitglied der Ungarische Wissenschaftsakademie in 1830 gewählt.